

COLLECCIÓ ASSAIG

SÈRIE DEU MANAMENTS

Direcció: Anna Punsoda

- I Jordi GRAUPERA, *Estimaràs Déu sobre totes les coses.*
- II Ignasi MORETA, *No prendràs el nom de Déu en va.*
- III Maria GARGANTÉ, *Santificaràs les festes.*
- IV Leticia ASENJO, *Honraràs pare i mare.*
- V Bernat DEDÉU, *No mataràs.*
- VI Blanca Llum VIDAL, *No cometràs adulteri.*
- VII David FERNÀNDEZ, *No robaràs.*
- VIII Carla VALL I DURAN, *No mentiràs.*
- IX Joan BURDEUS, *No tindràs pensaments impurs.*
- X Maria SEVILLA PARIS, *No desitjaràs els béns del proïsme.*

Ignasi Moreta

NO PRENDRÀS
EL NOM DE DÉU EN VA

FRAGMENTA EDITORIAL

Publicat per FRAGMENTA EDITORIAL
Plaça del Nord, 4
08024 Barcelona
www.fragmenta.cat
fragmenta@fragmenta.cat

Col·lecció ASSAIG, 83
Sèrie DEU MANAMENTS, II
Directora de la sèrie ANNA PUNSODA

Primera edició OCTUBRE DEL 2023

Producció editorial MARIA CALLÍS
Producció gràfica ABRIL MORALES
Disseny de la coberta ALBERT PLANAS

Imatge de la coberta Escultura de Moisès
del Palau de Justícia de Bruges
Imatge de la pàgina de respecte Detall d'un gravat del segle XVI
sobre Josel van Rosheim

Impressió i relligat ROMANYÀ VALLS, S.A.

© 2023 IGNASI MORETA
pel text

© 2023 FRAGMENTA EDITORIAL, S.L. U.
per aquesta edició

Dipòsit legal B. 18531-2023
ISBN 978-84-17796-90-7

Amb el suport de

RESERVATS TOTS ELS DRETS

ÍNDEX

I	El manament més antireligiós	7
II	Els noms i els actes de parla	19
III	La temptació del fonamentalisme	39
IV	La manipulació del providencialisme	47
V	La blasfèmia invertida	51
VI	¿Una religió sense Déu?	63
	Recapitulació	71
	Agraïments	75
	Bibliografia citada	77

I

EL MANAMENT MÉS ANTIRELIGIÓS

EL SEGON MANAMENT és el més antireligiós de tots, sense per això deixar de ser una crida profundament religiosa. Si el primer manament, en la forma consagrada pel catecisme i vulgaritzada en el nostre context cultural, prescriu l'amor a Déu sobre totes les coses, el segon s'apressa a acotar el terreny: no prendràs el nom de Déu en va. És a dir: aquest Déu que has d'estimar sobre totes les coses no el faràs servir per justificar les teves dèries, les teves fòbies, els teus usos i abusos de poder. És la gran temptació de totes les elits religioses: sacralitzar el que és temporal atribuint a Déu interessos terrenals. La gran temptació és instrumentalitzar el nom de Déu.

Si em vaig fer editor va ser perquè bona part de la literatura religiosa fa ús i abús del nom de Déu. La religió ben entesa no es pot reduir a uns textos pietosos que volen configurar l'individu alludint a una

pretesa voluntat divina. Hi ha —n'estic convençut— una manera diferent d'entendre la religió. Encara que deixem de donar autoritat als que es consideren a si mateixos representants o intèrprets de Déu, això no significa que, en el terreny espiritual, hàgim d'installar-nos en un «tot s'hi val» indiferenciador. No tot val el mateix, no tot té el mateix valor: l'obertura al misteri requereix filar molt prim i fer-ho en bona companyia, discriminant el savi de l'entabador. El que busco quan publico textos de temàtica religiosa és proposar bons acompanyants de la indagació espiritual; és a dir, intento apostar per aquelles veus que, familiaritzades amb els viaranys de l'Esperit, no s'arroguen tanmateix el paper de representants de la divinitat ni en parlen com si hi tinguessin un accés privilegiat.

Les predicacions eclesiàstiques habituals, tradicionalment obsedides amb el sisè manament (el sexe no matrimonial és pecat) i, en un grau també important, amb el cinquè (l'avortament és pecat, l'eutanàsia és pecat, el suïcidi és pecat...), passen de puntetes pel segon. Aquí no sembla que hi hagi pecat. No els interessa: els predicadors perdrien la font de legitimitat. Les elits religioses tendeixen a alçar el dit acusatori sobre els altres, mentre que el segon manament es gira sobre ells i els convida a plantejar-se fins a quin punt

els és lícit parlar de Déu, atribuir-li textos, doctrines, voluntats, identificar-lo amb determinades persones, descriure'n els atributs, creure-se'n representants. A la llum del segon manament, ¿tota paraula sobre Déu no és, potser, una blasfèmia?

El que és interessant del segon manament és el fet que procedeix de la mateixa tradició davant la qual ens posa en guàrdia: la tradició que s'omple la boca amb el nom de Déu. «Els manaments de la Llei de Déu són deu», podem llegir en qualsevol catecisme; la llista dels manaments s'atribueix, doncs, a Déu mateix, que els hauria gravat en pedra d'acord amb el relat de l'Èxode (Ex 24,12-18; 32,15-16). I, tanmateix, el segon d'aquests manaments ens adverteix seriosament del perill d'atribuir a Déu el que és merament humà: no prendràs el nom de Déu en va. Si Déu és Déu, deixa'l ser Déu, guarda-li el degut respecte, no l'utilitzis, no el mencionis, no el representis, no el descriguis, no l'adjectivis. La crítica de la religió no va néixer al segle XIX amb els «mestres de la sospita» (Marx, Nietzsche, Freud, segons la felicitosa expressió de Ricœur desenvolupada per TORRALBA 2007). Molt abans, els redactors de la Torà van voler advertir del perill de fabricar imatges de Déu. Quan el llenguatge bíblic —semític, narratiu— es tradueix a categories gregues amb pretensió de validesa universal, la ico-

noclàstia de l'Èxode i el Deuteronomi es transforma en un manifest antireligiós inserit dins els catecismes catòlics. Vegem-ho, textos en mà:

² Jo soc el Senyor, el teu Déu, que t'he fet sortir del país d'Egipte, la terra on eres esclau.

³ No tinguis cap altre déu fora de mi.

⁴ No et fabriquis ídols; no et facis cap imatge del que hi ha dalt al cel, aquí baix a la terra o en les aigües d'aquí baix.

⁵ No els adoris ni els donis culte, perquè jo, el Senyor, el teu Déu, soc el Déu-gelós: demano comptes als fills de les culpes dels pares fins a la tercera i la quarta generació dels qui no m'estimen.

⁶ Però, per als qui m'estimen i guarden els meus preceptes, mantinc el meu amor durant un miler de generacions.

⁷ No juris en fals pel nom del Senyor, el teu Déu, perquè jo, el Senyor, no tinc per innocent el qui jura en fals pel meu nom.

Èxode 20,2-7

El text, que cito de la *Bíblia Catalana Interconfessional* (BCI), és idèntic al que apareix a Deuteronomi 5,6-11, i cal situar-lo en el marc de la defensa d'un heno-teisme que acabarà esdevenint monoteisme: hi ha un Déu gelós —un Déu adjectivat i antropomorfitzat— que reclama exclusivitat. No vol compartir

el panteó amb altres divinitats. Ell és l'únic, i els possibles rivals no han de rebre culte. I per no ser confós amb cap altre, aquest Déu gelós ordena que no es facin imatges d'ell (hi insisteix a Ex 20,23 i en molts altres llocs). El text bíblic és, aquí, un manifest iconoclasta: una crida a no dibuixar Déu, a no esculpir-lo, a no representar-lo. La tensió entre iconodúlia i iconoclàstia ha caracteritzat la història de moltíssimes religions: períodes en què Déu és abundantament representat són seguits d'etapes en què es rebutja la representació de Déu. La Reforma protestant va ser iconoclasta. La Contrareforma barroca va ser iconodúlica.

El catecisme, quan recull el text bíblic i el trasllada al llenguatge conceptual propi de l'expressió doctrinal catòlica, sistematitza aquest manifest exclusivista i antiidolàtric en dos manaments, el segon dels quals és un antídoto contra la religió mateixa. Tendim a mitificar els textos bíblics i a carregar el mort a la tradició eclesiàstica, però aquí qui surt ben parada és aquesta tradició eclesiàstica, que fa una acció molt agosarada: el que en el text bíblic era una filípica contra els cultes aliens a la tradició jueva es converteix, en la vulgarització eclesiàstica, en un antídoto contra el possible fanatisme propi. És a dir, el text bíblic presenta un

Déu gelós, un Déu que no vol competir amb ningú més i que condemna per tant la resta de cultes: No et fabriquis ídols! Jo, el Déu d'Abraham, d'Isaac i de Jacob, el Déu que t'ha fet sortir d'Egipte, soc l'únic Déu, i no estic disposat a compartir el privilegi amb ningú. Adora'm a mi, a mi sol, a ningú més fora de mi. És la tradició jueva disparant contra les tradicions religioses coetànies. És la crítica al pluralisme religiós. És el «tanquem files» que crida a l'exclusivisme (jo ofereixo, en règim de monopoli, el camí cap a la salvació), un exclusivisme que segles més tard la tradició islàmica adoptarà com a propi formulant-lo amb una expressió que constituirà el pilar de la doctrina de l'islam: «No hi ha més Déu que Déu.»

Quan, amb voluntat catequètica —és a dir, pedagògica—, la tradició eclesiàstica sintetitzarà el missatge sinaític transmès per Moisès en la llista dels deu manaments, transformarà aquest manifest exclusivista, antiidolàtric i iconoclasta en una crida antifanàtica. Sant Agustí, a *Quaestionum in Heptateuchum*, II, q. 71, organitzarà el text de l'Èxode en deu fórmules imperatives, tot assignant els versets 3-6 del capítol 20 de l'Èxode al primer manament («Estimaràs Déu sobre totes les coses», més inspirat en Deuteronomi 6,5 que en Èxode 20,3, seguint en

això el resum dels manaments donat per Jesús a Mateu 22,34-40) i el verset 7 del mateix capítol al segon manament («No prendràs el nom de Déu en va»). Aïllant aquest verset 7, considerant-lo un manament per si mateix, se'l deslliga de la preocupació exclusivista dels versets anteriors i se li dona molta més força. No prendre el nom de Déu en va esdevé en si mateix una prescripció.

Aquest verset 7 apareix, a la traducció de la BCI que he transcrit més amunt, formulat com la prohibició de jurar en fals pel nom de Déu. És una traducció molt similar a la de la Bíblia traduïda pels monjos de Montserrat, i ha contaminat fins i tot la traducció del manament a la versió catalana del *Catecisme de l'Església catòlica* de 1992. La Vulgata va optar per «Non assumes nomen Domini Dei tui in vanum: nec enim habebit insontem Dominus eum qui assumpserit nomen Domini Dei sui frustra», que Felipe Scío de San Miguel traduirà així: «No tomarás en vano el nombre del Señor tu Dios; porque el Señor no tendrá por inocente al que tomare en vano el nombre del Señor su Dios.» Pel que fa a Deuteronomi 5,11, el text de la Vulgata diu així: «Non usurpabis nomen Domini Dei tui frustra: quia non erit impunitus qui super re vana nomen eius assumpserit.» Scío tradueix:

«No tomarás en vano el nombre del Señor Dios tuyo: porque no quedará sin castigo el que tomare su nombre en vano.» Fixem-nos que allà on la BCI dona un text idèntic a Èxode i Deuteronomi, la Vulgata dona dos textos lleugerament diferents, tot i que no gaire allunyats l'un de l'altre.

Però més que la diferència entre l'Èxode i el Deuteronomi, m'interessa veure ara la diferència entre la Vulgata i la BCI. Perquè allà on la BCI parla de no jurar en fals pel nom de Déu, la Vulgata parla de no prendre el nom de Déu en va. El verb que la Vulgata dona al verset de l'Èxode és *assumo*, que el *Diccionari llatí-català* d'Antoni Seva, el meu estimat professor de llatí dels meus temps d'estudiant d'humanitats a la Universitat Pompeu Fabra, tradueix per 'prendre, agafar', però també 'atribuir-se, arrogar-se'. El Deuteronomi utilitza el verb *usurpo*, que Seva tradueix per 'usurpar, prendre per a un mateix, arrogar-se'. Quan el catecisme parla de no prendre el nom de Déu *en va*, aquest *en va* és evident que procedeix de l'*in vanum* de la Vulgata d'Èxode 20,7; un *in vanum* que, a la Vulgata de Deuteronomi 5,11, recull l'adverbi *frustra*, que Seva tradueix per 'debades, en va, inútilment', però també per 'sense motiu'.

La major part de traduccions del verset a llengües modernes segueix a grans trets la proposta de la Vulgata: «No prendràs el nom de Jahveh, el teu Déu, en va» (Fundació Bíblica de Catalunya), «No tomarás el nombre de Jehová tu Dios en vano» (Reina-Valera), «Tu ne prononceras pas à tort le nom du Seigneur, ton Dieu» (Traduction Œcuménique de la Bible), «Tu ne prononceras pas le nom de Yahvé ton Dieu à faux» (Bible de Jérusalem), «No tomarás en falso el nombre de Yahvé, tu Dios» (Nácar-Colunga), «You shall not take the name of the Lord your God in vain» (English Standard Version).

Anem, però, a la font, és a dir, a l'original hebreu, amb l'ajut generós d'amics hebraïstes:

לְשׂוֹא	אֱלֹהֶיךָ	יְהוָה	שֵׁם-	אֶת-	תִּשָּׂא	לֹ
laššáw'	'ēlōhe'kā	yhwh	šēm-	'et-	tīśśā'	lō'
'en va'	'el teu Déu'	'de Jahvè'	'el nom'		'prendràs'	'no'

En la lectura de dreta a esquerra pròpia de l'alfabet hebreu, el primer mot és la partícula de negació. El segon, el verb, és de traducció problemàtica tenint en compte que s'aplica al substantiu «nom». Literalment es podria traduir per 'aixecaràs, alçaràs, agafaràs, prendràs'. Davant de «nom», l'opció

per ‘aixecaràs’ ens fa associar un verb relatiu a una acció física amb un concepte lingüístic, cosa que no acaba de lligar en les nostres llengües. Per això, d’entre les possibles traduccions, la Vulgata va optar per ‘prendre’, una opció prou respectuosa amb l’original. Apareix després el complement de nom del terme «nom», que és «de Jahvè, el teu Déu», amb un doble apellatiu que remet a les diverses tradicions del Pentateuc (jahvista i elohista), que el redactor final del text hauria refós. En les traduccions modernes de la Bíblia, el terme *Jahvè* sovint es tradueix per ‘Senyor’, i el terme *Elohim*, per ‘Déu’. Finalment, apareix el terme hebreu que hem traduït per la locució ‘en va’.

Traduir el verb hebreu del manament per ‘jurar’, com fan els traductors de la Bíblia de Montserrat i els de la BCI («no juris en fals pel nom del Senyor»), és una sobreinterpretació que restringeix abusivament el sentit a un sol dels possibles mals usos del nom de Déu. Certament, la interdicció de jurar apunta a la instrumentalització del nom de Déu, com veurem amb detall al capítol següent, però traduir-ho d’aquesta manera circumscriu el veto bíblic a un sol possible abús: el de garantir la veracitat d’un jurament. La tradició eclesiàstica, en canvi, tant en les traduccions habituals de la Bíblia com en la

vulgarització del text dels manaments als catecismes, amplia clarament el radi: no és sols el jurament en nom de Déu el que es condemna, sinó tot ús no justificat d’aquest nom. I això fa el manament molt més interessant.